

Ανθρωπινότητα και αριθμοποίηση

Σημειώσεις πάνω στο μυθιστόρημα του Γιεβγκιένι Ζαμιάτιν *Εμείς*

του Σάββα Στρούμπου*

I-330: *Αγαπητέ μου, είστε μαθηματικός. Και ακόμη περισσότερο, είστε φιλόσοφος των μαθηματικών. Πείτε μου, λοιπόν, ποιος είναι ο τελευταίος αριθμός;*

D-503: *Ο ποιος; Δεν... δεν καταλαβαίνω. Ποιος τελευταίος αριθμός;*

I-330: *Να, ο έσχατος, το αποκορύφωμα, ο απόλυτα μεγαλύτερος.*

D-503: *Μα, I, αυτό είναι ηλίθιο. Αφού το σύνολο των αριθμών είναι άπειρο, πώς μπορεί να υπάρξει τελευταίος;*

I-330: *Και πώς μπορεί να υπάρξει τελευταία επανάσταση; Δεν υπάρχει. Οι επαναστάσεις είναι άπειρες. Άκου τελευταία! Αυτό είναι για τα παιδιά. Το άπειρο τρομάζει τα παιδιά και τα παιδιά πρέπει να κοιμούνται καλά το βράδυ.¹*

(απόσπασμα από το έργο)

Ο συγγραφέας

Ο Γεβγκιένι Ιβάνοβιτς Ζαμιάτιν (1884-1937) γεννήθηκε στο Λεμπεντιάν, 300 χιλιόμετρα νότια της Μόσχας, από πατέρα ιερέα - δάσκαλο και μητέρα μουσικό. Σπούδασε μηχανικός αεροσκαφών στην Αγία Πετρούπολη, αλλά έγινε ευρύτερα γνωστός μέσα από το λογοτεχνικό του έργο. Θεωρείται ένας από τους σπουδαιότερους συγγραφείς της μετεπαναστατικής περιόδου της Ρωσίας και εμπνευστής του «δυστοπικού» μυθιστορήματος. Συνελήφθη κατά τη διάρκεια της Επανάστασης του 1905 και εξορίστηκε, όμως επέστρεψε παράνομα στην Πετρούπολη έως το 1906, οπότε έφυγε στη Φιλανδία για να ολοκληρώσει τις σπουδές του. Συνελήφθη και εξορίστηκε για δεύτερη φορά το 1911, αλλά πήρε αμνηστία το 1913. Μολονότι υπήρξε στρατευμένο μέλος των Μπολσεβίκων και υποστήριξε αρχικά την Οκτωβριανή Επανάσταση, στη συνέχεια αντιτάχθηκε στο σύστημα λογοκρισίας που εφαρμόστηκε, για να καταλήξει ένας εκ των εκδιωχθέντων συγγραφέων μετά την οριστική επικράτηση του Στάλιν στο 15ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ (1927). Το 1931 ζήτησε με επιστολή του στον Στάλιν να του επιτραπεί η έξοδος από τη Ρωσία, την οποία πέτυχε κατόπιν μεσολάβησης του Μαξίμ Γκόργκι. Τα τελευταία χρόνια της ζωής του τα πέρασε στο Παρίσι, όπου συνεργάστηκε με τον σκηνοθέτη Ζαν Ρενουάρ στη συγγραφή του σεναρίου της ταινίας «Les Bas-Fonds». Πέθανε το 1937, σε ηλικία 53 χρονών.

Το έργο

Ο Γεβγκιένι Ζαμιάτιν στο μυθιστόρημα *Εμείς*, τοποθετεί τη δράση τρεις χιλιάδες χρόνια μετά το χρόνο συγγραφής, προσδίδοντάς του σχεδόν μυθικές διαστάσεις. Ο αναγνώστης απέχει χρονικά από τα γεγονότα της αφήγησης όσο και από αυτά της Ιλιάδας, της Οδύσσειας ή κάποιας αρχαίας τραγωδίας. Η αφήγηση, όμως, δεν προέρχεται από το μακρινό παρελθόν αλλά από το μακρινό μέλλον. Ο πρωταγωνιστής δεν είναι παρά η ανθρωπότητα η οποία έχοντας αντικαταστήσει τους αρχαίους θεούς με νέους, έχει κατακτήσει την αιώνια ευτυχία σε βάρος της ουσιαστικής ελευθερίας και της πραγματικής γνώσης.

Το *Εμείς* γράφτηκε το 1921 και εκδόθηκε το 1927. Το μυθιστόρημα αποτελείται από 40 καταχωρήσεις ημερολογίου του κεντρικού ήρωα D-503, που αφηγείται τα γεγονότα της ζωής του ως την απογείωση του διαστημόπλοιου «Αφομοιωτής», το οποίο κατασκευάζει ο ίδιος.

Η υπόθεση εξελίσσεται ύστερα από έναν διακοσαετή παγκόσμιο πόλεμο κατά τη διάρκεια του οποίου μεγάλο μέρος του πληθυσμού αφανίζεται, χώρες καταστρέφονται και τα εναπομείναντα κράτη ενσωματώνονται σε μια ολοκληρωτική πολιτεία, το Μονοκράτος. Τον απόλυτο έλεγχο κατέχει ο Ευεργέτης, πρόδρομος του οργουελικού «Μεγάλου Αδερφού», που συγκεντρώνει στο πρόσωπό του όλες τις μορφές εξουσίας. Ο Ευεργέτης, στο όνομα ενός «γενικού καλού», με πρόσχημα την προστασία της έννομης τάξης και της ευρυθμίας του κράτους από το χάος του πολέμου, καταλύει κάθε μορφή ατομικών δικαιωμάτων και ελευθερίας. Αυτός είναι και ο θεμέλιος λίθος για τη δημιουργία του Μονοκράτους, μιας πόλης φουτουριστικής, αποκομμένης από το φυσικό κόσμο και απόλυτα ελεγχόμενης. Χτισμένη από διάφανο γυαλί σε όλη την επικράτειά της, λειτουργεί ως ένα είδος «πανοπτικού» του Φουκώ που έχει εγκαταστήσει στον

¹ Γιεβγκιένι Ζαμιάτιν, *Εμείς*, σελ. 166-167, μτφ Δαβίδ Μαλιτζέε, εκδ. Νεφέλη, 2015.

κοινό του την ιδέα της αέναης επιτήρησης. Το Μονοκράτος προάγει μια ωμή, ποσοτική ηθική, σύμφωνα με την οποία οι πολλοί προέχουν του ενός, το κράτος του ατόμου, το όλον του μέρους.

Οι πολίτες, η ταυτότητα των οποίων καθορίζεται αποκλειστικά από γραμματικούς και αριθμητικούς κώδικες (D-503, I-330, O-90 κλπ.), έχουν οικειοθελώς παραχωρήσει την ελευθερία τους στον Ευεργέτη, με αντάλλαγμα την ψευδαίσθηση μιας ευτυχίας που ισούται με ικανοποίηση των υλικών αναγκών, αλλά και «απελευθέρωση» από το ζυγό της οποιασδήποτε μορφής ατομικής ευθύνης. Η ευθύνη της ύπαρξης του καθενός και όλων μαζί εναπόκειται πλέον στον θεό-αφέντη των πάντων, τον Ευεργέτη. Οι αριθμημένοι του Μονοκράτους μπορούν απλώς να απολαμβάνουν την ευτυχία της μη-ελευθερίας τους.

Το ολοκληρωτικό καθεστώς ασκεί πάνω τους, εντός και εκτός σώματος εξουσία: Περιορίζει τα κοινωνικά και ατομικά τους δικαιώματα, μετατρέποντάς τους σε ανθρώπους-αριθμούς, σε φτηνά παραγωγικά εργαλεία, ελέγχει τις βιολογικές τους λειτουργίες θέλοντας να κυριαρχήσει και εν συνεχεία να αναδομήσει την ανθρώπινη φύση. Οι πολίτες του Μονοκράτους δεν ονειρεύονται, δεν φαντάζονται, δεν ερωτεύονται, δεν επιθυμούν, δεν ξέρουν τι σημαίνει γεύση, αίσθηση. Τρέφονται με μπάρες πετρελαίου, απαγορεύεται να καταναλώνουν αλκοόλ και να καπνίζουν. Η ολοκληρωτική εξουσία αλλοιώνει την αντίληψη και την κριτική τους σκέψη σε τέτοιο βαθμό, ώστε είναι πλέον ανίκανοι να αντιληφθούν τον ολοκληρωτισμό που τους επιβάλλεται. Αυτό διαφαίνεται έντονα στις σημειώσεις του κεντρικού ήρωα, D-503, όπου ακόμα και οι πιο περιοριστικές τακτικές που εφαρμόζονται, περιγράφονται ως αδιαμφισβήτητα ευεργετικά και σωτήρια μέτρα.

Ο D-503, κατασκευαστής του αποικιοκρατικού διαστημόπλοιου «Αφομοιωτής», φερέφωνο μιας απόλυτα ελεγχόμενης, ολοκληρωτικής κοινωνίας, είναι ο ευσυνειδητός πολίτης του Μονοκράτους. Η συνειδησιακή του αλλοίωση δεν περιορίζεται σε μια αφομοιωμένη ιδεολογία αλλά επεκτείνεται στην καθημερινή του ζωή, στη βασική του συμπεριφορά, στη γλώσσα που τον κατασκευάζει. Είναι ταυτισμένος με την εξουσία σε τέτοιο βαθμό ώστε ο ίδιος αποζητάει την καταστολή, την τιμωρία του.

Ο έρωτας του D-503 για την I-330, μια αινιγματική γυναίκα που εμφανίζεται βίαια στην καθημερινότητά του, σύντομα τον φέρνει αντιμέτωπο με την αντιστροφή όλων των αξιών που πρέσβευε μέχρι τότε, αλλά και με τον ίδιο τον (άγνωστο) εαυτό του.

Η I-330 είναι επικεφαλής της επαναστατικής οργάνωσης ΜΕΦΙΣ (το όνομα ίσως προέρχεται από τον Μεφιστοφελή), στόχος της οποίας είναι η επαναστατική ανατροπή της εξουσίας του Ευεργέτη. Η I- εισβάλλει απρόσμενα στη ζωή του D- ως μια Διονυσιακή θεότητα. Ξεκινώντας από τον D- και επεκτείνοντας τη δράση της σε όλο το Μονοκράτος, θέλει να επαναφέρει το χάος μέσα στην τάξη, την ενέργεια στην εντροπία, την έκρηξη στην ευδαιμονική ισορροπία, ώστε οι αριθμημένοι να ξαναγίνουν άνθρωποι, να έρθουν και πάλι σε επαφή με την ανθρώπινη φύση τους. Προσεγγίζει ερωτικά τον D-503 αποκαλύπτοντας βαθμιαία και φειδωλά τα πραγματικά της κίνητρα, προκαλώντας ισχυρά κατάγματα στο μέχρι τώρα ανθεκτικό περίβλημα της λογικής του. Τον υποβάλλει τόσο στην αναίρεση του ασφαλή και γνώριμου εαυτού του, όσο και στην αδιάκοπη αμφισβήτηση των αξιών που έως τώρα πρέσβευε σθεναρά, με αποτέλεσμα τα όρια του υπαρκτού και του φανταστικού, της πραγματικότητας και του ονείρου σταδιακά να ξεθωιάζουν. Ο νους του θολώνει και η κρίση του χωλαίνει (αυτό που ο ίδιος αποκαλεί «ονειρασθένεια»). Ο D-503 θα συγκρουστεί με τις αρχές του Μονοκράτους, με τον Ευεργέτη, με τον ίδιο τον εαυτό του, για να υποκύψει εν τέλει στην «φανταστεκτομή», στη χειρουργική αφαίρεση της φαντασίας, της μνήμης και όλων όσων τον συγκροτούν ως άτομο. Η συντριβή είναι αναπόφευκτη. Κάθαρση δεν υπάρχει...

Καθώς η επανάσταση των ΜΕΦΙΣ, με τη μορφή της κοινωνικής εξέγερσης προετοιμάζεται, μια άλλη επανάσταση συντελείται εντός του ήρωα: είναι η επαφή του με την άλλη όψη της ανθρώπινης φύσης, με τη διονυσιακή διάσταση που βρίσκεται απωθημένη στη δεξαμενή του ασυνείδητου και που αναδύεται μέσω του χειρόγραφου των ημερολογιακών καταχωρήσεων. Η πράξη της γραφής είναι η πρώτη έκφραση διεκδίκησης της ελευθερίας του. Ο ήρωας ξεκινάει από την απλή αντιγραφή μιας κρατικής δημοσίευσης. Στην πορεία καταγράφει, (ανα)πλάθει, αναρωτιέται, ερμηνεύει, κρίνει, αισθάνεται, χτίζει και γκρεμίζει αξίες, ιδανικά, τον ίδιο τον εαυτό του, για να καταλήξει στην τελευταία του καταχώρηση, στο «η λογική πρέπει να νικήσει». Η διαδρομή όμως δεν ήταν μάταιη. Η ρήξη έχει συντελεστεί: η πράξη της γραφής συνεχίζεται. Το τέλος είναι η αρχή. Τελευταία καταχώρηση δεν υπάρχει.

Το χειρόγραφο είναι το ανθρώπινο κομμάτι που εξεγείρεται, ένας άχρονος αφηγητής θραυσμάτων. Είναι ο ένσαρκος λόγος που καταπονεί, τραυματίζει το σώμα του D-503, το καθιστά

εμπόλεμη ζώνη, εχέγγυο μιας ατομικής αλλαγής ικανής να λάβει μαζική διάσταση, απαραίτητη συνθήκη για την πραγματοποίηση μιας κοινωνικής επανάστασης. Για τον Ζαμιάτιν, «η ελεύθερη ανάπτυξη του καθένα είναι ο όρος για την ελεύθερη ανάπτυξη όλων» (Μαρξ)², ατομική και κοινωνική επανάσταση συνδέονται διαλεκτικά. Η πρώτη από μόνη της κάνει μια τρύπα στο νερό και η δεύτερη από μόνη της δημιουργεί στρατούς κλώνων και δόγματα τύπου DIAMAT³.

Το *Εμείς* και η παράδοση της δυστοπικής λογοτεχνίας

Το μυθιστόρημα του Ζαμιάτιν είναι ο πρόδρομος της δυστοπικής λογοτεχνικής παράδοσης, αποτελώντας μάλιστα έμπνευση για πολλές δυστοπίες που ακολούθησαν, όπως το πασίγνωστο 1984 (1949) του Τζωρτζ Όργουελ και ο *Θαυμαστός Καινούργιος Κόσμος* (1932) του Άλντους Χάξλεϊ. Ο Τζωρτζ Όργουελ άρχισε να γράφει το δικό του 1984 συγκλονισμένος από την ανάγνωση του Ζαμιάτιν. Ο ίδιος ο Όργουελ υπέδειξε το *Εμείς* ως την κυριότερη επιρροή πίσω από τον *Θαυμαστό Καινούργιο Κόσμο* του Άλντους Χάξλεϊ.

Γράφει ο Φώτης Τερζάκης:

«Πολλές συγκρίσεις οι οποίες κατά καιρούς έγιναν έχουν αναδείξει μ' επάρκεια τις διαφορές ανάμεσα στα δύο έργα: εκεί που ο Όργουελ φοβόταν την απαγόρευση των βιβλίων, ο Χάξλεϊ φοβόταν τη στιγμή που κανείς δεν θα χρειαζόταν να τα απαγορεύσει αφού κανένας δεν θα εδιανοείτο να διαβάσει· εκεί που ο Όργουελ φοβόταν ότι θα μας στερούσαν την πληροφορία, ο Χάξλεϊ φοβόταν ότι θα μας έπνιγαν σε έναν άνευ νοήματος καταγιγισμό της· εκεί που ο Όργουελ φοβόταν ότι θα ήμασταν αιχμάλωτοι και επιτηρούμενοι σε κάθε μας βήμα, ο Χάξλεϊ φοβόταν ότι θα γινόμασταν ανθρωποειδή υβρίδια με μηχανικά ανακλαστικά ελευθεριότητας πίσω από τα οποία καμία υποκειμενικότητα δεν θα διαφαινόταν· εκεί που Όργουελ φοβόταν τη χειραγώγηση μέσω του πόνου, ο Χάξλεϊ φοβόταν τη χειραγώγηση μέσω της ίδιας τής ηδονής... Ακόμη πιο γενικά, θα μπορούσε κανείς να πει ότι ο Όργουελ περιγράφει μία αστυνομικά διευθυνόμενη κοινωνία τής οποίας τα ορατά μοντέλα ήταν οι λεγόμενοι ολοκληρωτισμοί τού εικοστού αιώνα – ο ναζισμός και ο σταλινισμός· ο Χάξλεϊ περιγράφει μάλλον ένα ζοφερό φουτουριστικό όραμα στο οποίο πρωταγωνιστής είναι η ίδια η τεχνολογία, όχι ως δύναμη απελευθέρωσης της ανθρωπότητας αλλά ως δύναμη προγραμματισμού και κατάπνιξης των δυνάμεων της ζωής – του οποίου μοντέλο είναι πολύ περισσότερο οι κοινωνίες του τεχνικοποιημένου καπιταλισμού στις οποίες σήμερα ζούμε. Υφολογικά όσο και θεματικά, είναι εύκολο να δείξει κανείς ότι και τα δύο συγγενεύουν με το προγενέστερο έργο του Ζαμιάτιν: η φουτουριστική τους αισθητική όσο και οι παραλλαγές τού εφιάλτη τις οποίες αριστοτεχνικά ξετυλίγουν εμπεριέχονται ήδη στο *Εμείς* – και είναι ακριβώς τα στοιχεία που ορίζουν τη μεταξύ τους συγγένεια»⁴.

Ωστόσο, ο Ζαμιάτιν στοχεύει πολύ πιο πέρα: Ασκήι δριμύτατη κριτική όχι μόνο σε κάθε ολοκληρωτική μορφή πολιτικής εξουσίας, που ανεξάρτητα από την όποια ιδεολογική της τοποθέτηση, χρησιμοποιεί την τεχνολογική πρόοδο για να επιβάλλει ολοκληρωτικό έλεγχο στη βιολογική, κοινωνική και προσωπική ζωή του ατόμου, αλλά και γενικά στην έννοια της Ουτοπίας. Τέλεια και ιδανική κοινωνία με τρόπο οριστικό δεν μπορεί να υπάρξει. Ο άνθρωπος είναι ατελής, σφάλει, αναρωτιέται, αγωνιά, βασανίζεται, η ζωή του είναι καμπύλη και όχι ευθεία. Τη στιγμή που θα νιώσει ότι κατέκτησε το αδύνατο, ότι απάντησε σε όλα τα ερωτήματα, τότε θα έχει φτάσει στην τελειότητα, στον προθάλαμο του πνευματικού θανάτου. Θα έχει γίνει μηχανή.

Γι' αυτό και στον Ζαμιάτιν ξαναβλέπουμε το πρόταγμα της διαρκούς επανάστασης. Οι επαναστάσεις είναι άπειρες θα μας πει η I-330, τελευταίος αριθμός δεν υπάρχει. Ακόμα και όταν θα «κλείσει η προϊστορία της ανθρώπινης κοινωνίας»⁵ (Μαρξ), άλλες προκλήσεις θα υπάρχουν για τους ανθρώπους. Αποκλείεται να βρεθούν στην εντροπική στατικότητα ενός παραδεισένιου ησυχαστηρίου. Η πολεμική ιαχή των αγωνιζόμενων όλων των εποχών θα είναι πάντα: Διαρκής Επανάσταση!⁶

² *Μανιφέστο του Κομμουνιστικού Κόμματος*, από την ανθολογία κειμένων *Καρλ Μαρξ, Κείμενα από τη Δεκαετία του 1840*, σελ. 490, μτφ. Θανάσης Γκιούρας, εκδόσεις ΚΨΜ, Αθήνα, 2014.

³ Η σταλινική αποστεωμένη εκδοχή της φιλοσοφίας του διαλεκτικού υλισμού, από τα αρχικά dialectical materialism.

⁴ Φώτη Τερζάκης: *Η Αληθινή Φύση του Ολοκληρωτισμού*, Βιβλιοθήκη της εφημ. *Ελευθεροτυπία*, τ. 652, 22/4/2011.

⁵ Καρλ Μαρξ, *Η Κριτική της Πολιτικής Οικονομίας*, σελ. 17, εκδόσεις «Εργατική Πάλη», Αθήνα 2009.

⁶ Βλ. Καρλ Μαρξ - Φρίντριχ Ένγκελς: «Προσφώνηση της ΚΕ στην ένωση των Κομμουνιστών», στα *Διαλεχτά Έργα Μαρξ - Ένγκελς*.

Σε αντίστιξη με το ζοφερό μέλλον που προβλέπει το οργουελικό 1984, η κοινωνία του *Εμείς* καθρεφτίζει το σήμερα, τον σύγχρονο κόσμο του απολύτως διευθυνόμενου αστικού κράτους έκτακτης ανάγκης, με το άλλοθι της αστικής δημοκρατίας ή ακόμα και χωρίς αυτό. Ο Ζαμιάτιν δεν περιγράφει το ενδεχόμενο μετάβασης σε ένα ολοκληρωτικό καθεστώς, αλλά μας κάνει να αντιληφθούμε ότι ακούσια είμαστε ήδη μέσα σε αυτό. Ότι εμείς οι ίδιοι είμαστε οι πολίτες του Μονοκράτους.

Η φύση του ολοκληρωτισμού

Είναι γνωστό, πως κατά τη διάρκεια του 20ού αιώνα, ακόμα και μέχρι σήμερα, το *Εμείς* διαβάζεται ως πολιτική μαρτυρία/καταγγελία του σταλινικού φαινομένου (παρ' όλο που γράφτηκε το 1921!!). Συνδέεται, έτσι, με μια ακόμα διακριτή παράδοση της λογοτεχνίας, συγγραφέων όπως οι Άρθουρ Κέσλερ με το έργο *Το Μηδέν και το Απειρο* και Βικτόρ Σερζ με τα έργα *Υπόθεση Τουλάγιεφ*, *Κατακτημένη Πόλη* κ.ά. Κι αν ο Κάιστλερ από τον κομμουνισμό πέρασε στον αντικομμουνισμό και τις ανατολικές θρησκευτικές πρακτικές, ο Βικτόρ Σερζ αφιέρωσε ολόκληρη τη ζωή του στην επανάσταση και ως επαναστάτης και κομμουνιστής είναι που γράφει για την αντεπαναστατική εκτροπή στην ΕΣΣΔ.

Παρ' όλα αυτά, ο Ζαμιάτιν επιμένει να αναπτύσσει παραπέρα τον προβληματισμό του. Η κριτική στη νεαρή Ρωσική Σοβιετική Δημοκρατία, που μόλις έβγαινε από ένα αιματηρό εμφύλιο πόλεμο, δεν είναι ο βασικός στόχος του. Η ταυτότητα του ολοκληρωτισμού στο *Εμείς* συντίθεται από στοιχεία που ταιριάζουν σε κάθε μορφή ολοκληρωτικού καθεστώτος και το κυριότερο, «αληθεύουν εντυπωσιακά εκεί που οι περισσότεροι θα ήταν απρόθυμοι να τ' αναζητήσουν: στη δεσπύζουσα μορφή του τεχνικοποιημένου και υπερδιευθυνόμενου καπιταλισμού των ημερών μας, με ή χωρίς το κοινοβουλευτικό προκάλυμμα»⁷.

Ο Ζαμιάτιν, με πρωτόγνωρη διορατικότητα, φαίνεται να διεισδύει στη φύση του ολοκληρωτικού φαινομένου, ανατέμνοντάς τα βασικά του χαρακτηριστικά. Το Μονοκράτος του, με τη «φαντασθεκτομή», την «ονειρασθένεια», τον Πίνακα των Ωρών που όλοι πρέπει να ακολουθούν απαρέγκλιτα, προτάσσει με κάθε τρόπο τον απόλυτο προγραμματισμό των ανθρώπινων αντιδράσεων και συμπεριφορών, μην αφήνοντας κανένα περιθώριο στον αυθορμητισμό και τη ζωική ενέργεια. Ο βιοπολιτικός έλεγχος όλων των εκφάνσεων της ζωής, από τη γέννηση και το θάνατο, ως την ερωτική επιθυμία, τα όνειρα, τις σκέψεις και τα συναισθήματα, μας δείχνει σε όλους τους τόνους πως η από-ανθρωποποίηση (απόλυτος ετεροκαθορισμός της προσωπικότητας, απώλεια των ανθρώπινων χαρακτηριστικών, αποξένωση από την ανθρώπινη φύση) είναι το κυρίαρχο ιδεώδες του Μονοκράτους. Μάλιστα, όπως έδειξε η ανάγνωση του ρωσικού πρωτοτύπου, ο Ζαμιάτιν αναφέρεται στους πολίτες του Μονοκράτους ως «αριθμημένους», αυτούς δηλαδή που έχουν υποστεί διαδικασία αριθμοποίησης. Στο Ζαμιάτιν η από-ανθρωποποίηση είναι ταυτόσημη της αριθμοποίησης και η λατρεία της μηχανής ο βασικός προσανατολισμός ενός κόσμου των καθαρών αριθμών και της μαθηματικής τάξης. «Συλλαμβάνοντας βαθύτερα απ' όλους τους συγγενείς του συγγραφείς την ουσία τού ολοκληρωτισμού, ο Ζαμιάτιν εστιάζει απευθείας στην καρδιά του: την εργαλειακά ορθολογική, τεχνοεπιστημονική του φύση»⁸.

Χωρίς αμφιβολία, ο Τέιλορ ήταν η ιδιοφυΐα της αρχαιότητας. Η αλήθεια είναι ότι δεν σκέφθηκε να προεκτείνει τη μέθοδό του στο σύνολο της ζωής, σ' όλες τις κινήσεις που γίνονται μέσα στο εικοσιτετράωρο. Δεν ήταν ικανός να ενσωματώσει στο σύστημά του όλες τις ώρες της ημέρας, από 1:00 ως 24:00. Αλλά ακόμη κι έτσι, πώς μπόρεσαν να γράψουν ολόκληρες βιβλιοθήκες για κάποιον σαν τον Καντ και ν' αδιαφορήσουν για τον Τέιλορ – τον προφήτη, που μπορούσε να δει δέκα αιώνες μπροστά;

Σ' αυτό το απόσπασμα, που κρατάει ο αφηγητής στην παράσταση της Ομάδας Σημείο Μηδέν, ο Ζαμιάτιν αναφέρεται βέβαια στον Frederick Winslow Taylor (1856-1915), τον άνθρωπο που εισήγαγε το επιστημονικό «management» και πρότεινε την οριζόντια κατάτμηση της εργασίας σε μικρά μηχανικά τμήματα κινήσεων, με σκοπό την αύξηση της αποδοτικότητας (δηλαδή της υπεραξίας που παράγει ο εργαζόμενος και κατά συνέπεια, της μεγιστοποίησης του κεφαλαιοκρατικού κέρδους), με τίμημα την απεριόριστη μηχανοποίηση του σώματος του εργάτη. Το μοντέλο που πρότεινε εφαρμόστηκε για πρώτη φορά στην αμερικανική αυτοκινητοβιομηχανία Ford και ο όρος τειλορισμός/φορντισμός έγινε συνώνυμο της αλυσίδας παραγωγής, κύριου

⁷ Τερζάκης, ό.π.

⁸ Τερζάκης, ό.π.

μοντέλου οργάνωσης της βιομηχανικής εργασίας στο μεγαλύτερο μέρος τού εικοστού αιώνα. Στο ανεπτυγμένο μονοπωλιακό στάδιο του καπιταλισμού, όπου η βαρβαρότητα ξεχειλίζει απ' όλες τις εκφάνσεις της κοινωνικής και προσωπικής ζωής του εργάτη, η στρατιωτικά/μηχανικά διευθυνόμενη δομή της εργασίας, αλλά και της ίδιας της κοινωνίας, θα είναι πάντα το βασικό υπέδαφος όπου φυτρώνει ο ολοκληρωτισμός, ως την ανατροπή του καπιταλισμού. **Είναι και αυτό μια ένδειξη της απλοϊκότητας της αναγνώσεων που θέλουν να δουν στο Εμείς μια κριτική μόνο ή κυρίως του σταλινικού ολοκληρωτισμού.**

Η εξέγερση της ζωής: αντί επιλόγου

Το καφκικό σύμπαν στο οποίο μας εισάγει ο Ζαμιάτιν, με τον ασφυκτικό και αποστεωμένο κόσμο του Μονοκράτους, έχει ρωγμές. Οι αριθμημένοι τελικά είναι «ελαττωματικοί». Η διαδικασία αριθμοποίησης τους δεν έχει πετύχει απόλυτα, το ζωικό ορμέφυτο είναι διαρκώς παρόν. Τα πρόσωπα του φουτουριστικού δράματος εξακολουθούν να ερωτεύονται, να ονειρεύονται, να θέλουν να γεννήσουν παιδιά. Το ίδιο το υπερδιευθυνόμενο Μονοκράτος είναι τελικά ευάλωτο απέναντι στην επαναστατική δράση των ΜΕΦΙΣ. Οι ανατρεπτικές συνέπειες της εξέγερσης φαίνονται εντός του σώματος της μηχανοποιημένης κοινωνίας όσο και εντός των αριθμημένων. Μπορεί η I-330 να συλλαμβάνεται και η εξέγερση να καταστέλλεται, αλλά ο δρόμος άνοιξε, ο πάγος έσπασε, οι δυνατότητες της επαναστατικής ανατροπής φάνηκαν, η Διαρκής Επανάσταση θα παραμείνει η πολεμική ιαχή των «από κάτω» ως το τέλος.

Ταυτόχρονα, ενώ ο Ζαμιάτιν αντιτάσσει το βιοματικό στην απονεκρωμένη κοινωνία του Μονοκράτους, είναι σημαντικό ότι δεν αντιτάσσεται γενικά στην επιστήμη και τη λογική, αλλά στην επιστήμη και τη λογική που έχουν αποστεωθεί και χειραγωγηθεί στην υπηρεσία λαθεμένων και αντιδραστικών σκοπών. Η ευρύτερη θεώρησή του, μια διαλεκτική σύνθεση λογικού και βιοματικού, γνώσης και δράσης, καταγράφεται στις διακηρύξεις του που ακολουθούν:

«Το σήμερα αναιρεί το χθες, αλλά το αύριο είναι η άρνηση της άρνησης: πάντα το ίδιο διαλεκτικό μονοπάτι, το οποίο φέρνει τον κόσμο στο άπειρο κατά μήκος μιας μεγαλοπρεπούς παραβολής. Θέση χθες, αντίθεση σήμερα, και σύνθεση αύριο.

Μεταξύ παλιού και νέου, μεταξύ αύριο και σήμερα, υπάρχει μια αιώνια μάχη. Η μάχη αυτή υπάρχει σε όλα τα βήματα της ανθρώπινης ζωής, συμπεριλαμβανομένης της επιστήμης, και η επιστήμη έχει επίσης το δικό της αύριο και σήμερα. Το σήμερα αποτελείται από όλα όσα έχουν ήδη κατακτηθεί, καθοριστεί, γενικά αναγνωριστεί, και θεωρούνται ότι είναι αδιαμφισβήτητα και αλάθητα. Και αυτή η πίστη στο δικό τους αλάθητο κάνει μερικές φορές τους εκπροσώπους της “σημερινής” επιστήμης ένα συντηρητικό στοιχείο, επιβραδύνοντας την ατέλειωτη κίνηση της επιστήμης προς τα εμπρός... Ακόμη και τώρα, όταν η επιστήμη έχει υιοθετήσει τη σωστή άποψη ότι κάθε τι που φαίνεται αλάθητο είναι αλάθητο μόνο σχετικά, είναι αλάθητο μόνο σήμερα, ακόμα και τώρα τα ίχνη της παλιάς ευλάβειας μπροστά στο δόγμα κατά καιρούς αναφύονται. Έτσι, πρόσφατα, στην εποχή μας, ανακαλύφθηκαν οι θαυματουργές ιδιότητες του ραδίου, κάτι που ανέτρεψε τους φαινομενικά πιο αδιάνευστους επιστημονικούς νόμους – και στην εποχή μας κάμποσοι ορθόδοξοι επιστήμονες χλεύαζαν σκεπτικιστικά τους αιρετικούς που επιτέθηκαν σε αυτά τα ως πρόσφατα ακόμη ιερά θεμέλια. Και ο κόσμος ζει μόνο μέσα από τους αιρετικούς του, μέσω εκείνων που απορρίπτουν το φαινομενικά ακλόνητο και αλάθητο σήμερα. Μόνο οι αιρετικοί ανακαλύπτουν νέους ορίζοντες στην επιστήμη, στην τέχνη, στην κοινωνική ζωή: μόνο οι αιρετικοί, απορρίπτοντας το σήμερα στο όνομα του αύριο, είναι οι αιώνιοι ζυμωτές της ζωής και διασφαλίζουν την ατέλειωτη κίνηση της ζωής προς τα εμπρός.

Η επανάσταση είναι παντού, σε όλα: είναι άπειρη, δεν υπάρχει οριστική επανάσταση, δεν υπάρχει τελικός αριθμός. Η κοινωνική επανάσταση είναι μόνο ένας από τους αναρίθμητους αριθμούς: ο νόμος της επανάστασης δεν είναι κοινωνικός, αλλά ασύγκριτα μεγαλύτερος»⁹.

*Ο Σάββας Στρούμπος είναι σκηνοθέτης και ηθοποιός. Συνεργάζεται με την Ομάδα Σημείο Μηδέν και το Θέατρο Αττις.

⁹ Παρατίθενται στο *The Life and Works of Evgenij Zamiatin* by Alex M. Shane (Berkeley: University of California Press, 1968), σελ. 23, 46, 47, 48, <http://www.autodidactproject.org/quote/zamyatin.html>.